

Anmeldelser

Danmarks Kirker. Ribe amt I, Ribe domkirke. Ved ELNA MØLLER under medvirken af EBBE NYBORG. Kbh., Nationalmuseet, 1979. 680 s. Ill.

Høj ælde er ikke ensbetydende med uaktualitet. Snarere tværtimod. En moderne udsmykning af den 800 år gamle domkirke i Ribe skaber langt større opmærksomhed og diskussion end farvefornyelsen af den 700 år yngre Cirkusbygning i København. Skal domkirkens apsis forblive hvid eller dekoreres med Carl-Henning Pedersens farvestrålende fantasibilleder? Ikke uden drøje orddueller endte det med fantasierne.

Engagementet i denne som i alle de andre gamle kirker er i vore dage så stort som deltagelsen i disse bygningers gudstjenester er lille. Vi kan i en ateistisk periode tilsyneladende undvære Gud, men er ikke ligeglade med hendes huse fordi de med deres forankring i by- og landskab er en væsentlig del af os selv som kulturnation. Derfor er det heller ikke ligegyldigt om Ribe domkirke udsmykkes med moderne malerier eller ej. For i sidste ende er det os selv som får farverne påsmurt. Domkirken er i dag for central til at leve i ubemærkethed.

Alligevel er der blevet vendt op og ned på denne kirkes betydning. Vor Frue kirke i Ribe er ikke mere landsdelens altfavnende moder. Snarere en stor og smuk svane i samme kuld ællinger. Med Danmarks Kirkers udgivelse af domkirkebeskrivelsen er der langt om længe med konsekvens slået hul i den traditionelle kunsthistoriske forklaringsmodel på såvel stilpåvirkninger som dateringer. Der ligger skjult sprængstof i disse hefter af Danmarks Kirker. Nytænkningen skyldes skarp iagttagelse kombineret med et forbedret kildemateriale i forhold til tidligere. Den falder helt i tråd med de ændrede dateringer af bl.a. de romanske kalkmalerier som vi oplever i disse år.

I Ribe har der gennem århundreder været en stærk historisk interesse repræsenteret ved navne som Terpager, Kinch og Helms. Det er en række universitetseksterne »ikke-specialister« som til byens og kirkens historie har leveret en serie bidrag af en kvalitet man ikke kan komme uden om. Det er interessant af notere sig faguddannede historikers holdning til disse kvalificerede »out-siders«. Kr. Erslev og Aksel E. Christensen omtaler Kinch som »den lærde« (Valdemarernes Storhedstid, s. 205, Kongemagt og Aristokrati, s. 9) og Danmarks Kirker placerer Helms

som »Ribeadjunkten« hvilket måske ikke er underligt da hans bygnings-dateringer samtidig grundigt omgøres.

Jacob Helms der skrev om domkirken i slutningen af 1800-tallet var naturligvis bundet af sin tids historiske forklaringsmodeller – uden selv givetvis at operere med en »model«. Domkirken var den centrale institution i stiftet og som sådan måtte den naturnødvendigt have et kunstnerisk og aldersmæssigt primat over stiftets andre kirker. En tanke som er naturlig i imperialismens epoke med England som bærer af den hvide mands kulturbyrde – d.v.s. som påtvinger af vestlig »civilisation« i andre kulturområder. En tanke der udbygges i det hjemlige med industrialiseringens spredning af produkter og påvirkninger fra købstæderne over det ganske land.

Når Helms skulle datere Ribe Vor Frue havde han enkelte skriftlige kilder – som stort set er ubrugelige – samt landsdelens landsbykirker. Ribe bispekrønike er nedskrevet o. 1230. Den er fuld af fejl men bruges alligevel den dag i dag i mangel af bedre. Om biskop Thure som med så mange andre bisper kom i skærsilden ved Fotevig 1134 noteres at han »ecclesiam Ripensem primus fundare coepit lapideo tabulato« (Kirkehist. Saml. 6. rk. I, s. 27). Siden står om biskop Radulf (1152-1171) at han lod »den hellige martyr Leofdans ben, der var nedlagt i et skrin, opstille på alteret uden godkendelse fra paven og ærkebispem. Men en ildebrand lidt efter ødelagde kirken og gjorde martyrens ben til aske« (Fra Ribe Amt, 1973).

Tilsvarende bemærkninger om stenkirkebyggeri meddeler Ælnoth pudsigt nok (»insigni lapideo tabulato«, Vitae Sanctorum Danorum, s. 89, l. 12) og Roskildekroniken (Scriptores Minores Historiæ Danicæ I, s. 23, l. 10 ff.) også om roskildebispem Sven Nordman (død 1088) endskønt der et halvt århundrede før var bygget en kirke af sten på stedet. Skulle Ribe som allerede Ansgar besøgte, have haft en trædomkirke indtil Thure o. 1130 »begyndte at bygge kirken i Ribe af stentavl«?

Helms som siden Francis Beckett og alle andre arkitektur- og kunsthistorikere har været fikseret af denne oplysning – ja endog Danmarks Kirker henviser utallige gange hertil. Som kronologisk fikspunkt hæftede Helms sig ved de to døroverligere i Gjellerup kirke ved Herning. Begge har religiøse randskrifter og den ene indeholder årstallet 1140. Her har vi Danmarks eneste daterede granitkvaderkirke og disse randskrifter måtte iflg. Helms have taget forbillede i Ribe domkirkes døroverligger i søndre korsarmsportal, den såkaldte Kathoveddør. Så langt var altså Thures kirkebyggeri nået inden 1140.

Helms havde imidlertid problemer med den af Radulfs handlinger foranledigede brand som i litteraturen om Ribe domkirke altid dateres til

o. 1176 uanset bispekrønikens manglende datering, ja på trods af krønikens egen logik. Brandårsagen hører i de gamle krøniker til den traditionelle type der pudsig nok også overgik Roskilde domkirke da man – som i Ribe – pillede ved helgenben. Ja, hvor ofte er der ikke sket bygningsbeskadigelser ved ikke-autoriserede forsøg på at helliggøre lokale martyrer eller blot flytte nogle knogler. Guds kraft er stor og den registreres med flid af senere gejstlige skribenter som ukritisk tages til indtægt af endnu senere historikere.

Efter at have fulgt restaureringsarbejderne o. 1900 måtte Helms konkludere »at der er mest Grund til at antage, at den af Thure paabegyndte og ventelig af Biskop Elias fortsatte og maaske af ham fuldendte Kirkebygning er i den Grad bleven ødelagt ved Branden 1176, at den med Undtagelse af det lille Parti forneden ved Koret og Korset, er bleven sløjftet helt ned til Fundamenterne, og at der saa herefter paa disse er... kommet til at rejse sig en helt ny Bygning« (cit. efter Elna Møller: *Er moderen jævn gammel med døtrene? Strejflys over Danmarks bygningskultur. Festskrift til Harald Langberg, 1979, s. 88*). Uanset at Kr. Erslev samtidig underviste i og skrev om historisk teknik var det naturligt på Helms' tid at tillægge de gamle krønikers oplysninger kildeværdi.

Fr. Beckett sluttede i *Danmarks Kunst* (1924) ganske op i sin store og imponerende helhedsfremstilling af vor middelalderlige kunst. Hele Becketts storslåede tolknings- og dateringssystem hang nøje sammen med imperialismeteorien: »Kunsten er i høj Grad undergivet Loven for Bølgebevægelse. Og det var i det 11. Aarhundrede i Frankrig og Tyskland at den mægtige kirkelige Byggelyst opstod, som naaede Danmark mod Aarhundredets slutning og bredte sig i det følgende« (s. 38). Specielt om Ribe domkirkes midtpunktsbetydning skriver Beckett bl.a.: »Det ville være paafaldende, om man ude i Stiftets Periferi havde bygget med Granitkvadre, inden Granitkvadre var blevet anvendt til Stiftskirken. Det omvendte, nemlig at man i Gjellerup havde optaget Kvaderbygning fra Domkirken, er paa Forhaand rimeligst« (s. 78). »Fra Ribe er Impulsen til Søjleportaler aabenbart udgaaet til nabokatedralerne i Syd og Nord, og fra Ribe nedstammer naturligvis Søjleportalerne i selve Stiftet« (s. 99). På side 104 bliver disse betragtninger i fuld overensstemmelse med imperialismeteorien men i absolut modsætning til foranstående citat til: »Skønt alle Stiftets Tufstenskirker – maaske med Undtagelse af Kirken i Skadst, sydligt i Stiftet – i første eller andet Led nedstammer fra Domkirken, har ingen af dem optaget Søjleportaler«.

Men nu kommer Danmarks Kirker og fjerner den hvide mands byrde. Vor tid oplever nemlig selv at kunsten regionaliseres: Skjortefabrikken Angli ved Herning, Louisiana i Nordsjælland, gavludsmykningerne i

Brande, stadskomponist og Odinteater i Holstebro osv. På denne baggrund er det naturligt at hævde at de romanske landsbykirker og deres udsmykning sagtens kan være jævngamle med mødrene, biskopskirkerne i de største købstæder.

Allerede i året for Danmarks indlemmelse i Fællesmarkedet kunne Ulla Haastrup skrive om kalkmalerierne i Råsted og Horslev at da de er af europæisk kvalitet er der ikke grund til at regne med en provinsiel tidsforskydning. Følgelig skubber Haastrup maletidspunktet et halvt århundrede bagud i forhold til Poul Nørlunds datering i Danmarks romanske Kalkmalerier, 1944. En tilsvarende tidsforskydning for de fineste kalkmalerier til o. 1125 foretager Søren Kaspersen i »A Catalogue of Wall-Paintings in the Churches of Medieval Denmark 1100-1600«, Vol. Four, 1982, s. 7.

Når selv små landsbykirker kan hente direkte inspiration fra forskellige steder i Europa – og uden forsinkende mellemlid – så ophører domkirkenes centrale moderfunktion. Følgelig behøver de ikke at have aldersforrang. Det er sådanne konsekvenser man finder så grundigt fremlagt i Danmarks Kirkers udgivelse af Ribe Domkirke. Her er sprængstoffet. Hvis det bliver detoneret af en udvidet historieteoretisk bevidsthed vil det givetvis forårsage langt flere omvæltninger i fremtidig dansk kunsthistorie.

Disse nye dateringer af arkitektur og maleri hviler på stilhistoriske argumenter. Men det gjorde Helms', Becketts og Nørlunds nu reviderede dateringer også. En fyldig forståelse for hvorfor dateringsrevisionen har kunnet finde sted, giver Erik Lyckegaard i et upubliceret speciale Kunst og arkitektur i det danske samfund, o. 1050-1250, 1983. Her sættes dette århundredes kunst- og arkitekturhistoriske værker i forbindelse med historieforskningen. Den voksende og ændrede opfattelse af det tidligfeudale danske samfund bliver den naturlige referenceramme for en teorifattig kunsthistorisk tradition som nu pludselig begynder at ændre ved tidligere autoriteters dateringer uden egentlig at redegøre hvorfor. Mine foranstående betragtninger støtter sig på dette speciale der bør levere det nødvendige teoretiske råstof for kunst- og arkitekturhistorien fremover. Dateringsproblematikken vil hermed få et erkendelsesmæssigt fundament at stå på. At starte på.

Beskrivelsen af domkirken begynder med de historiske indledninger som her er en direkte – og dermed uforklarlig – gentagelse af indledningen til udgivelsesrækkens første bind fra 1933: »Til forståelse af den korte oversigt over kirkernes *ejerhistorie* må det en gang for alle erindres, at sognekirkerne fra første færd har været selvejende og til en vis grad selvstyrende, omend under tilsyn af bispem og hans repræsentanter.

Tienden, hvis indførelse må have skabt det økonomiske grundlag for opførelsen af de romanske stenkirker, deltes mellem kirken, præsten og i reglen, men ikke altid, bispen. Allerede i middelalderen kunne det hælde, at adelsmænd og især kongerne som bygherrer eller på anden måde vandt eller tog sig ret til at kalde præst eller rettere indstille til præsteembedets besættelse« (s.11).

Det er overordentlig prisværdigt at give en historisk forståelsesramme for beskrivelsen af de mange kirker som redaktionen faktisk formår at udgive men ovenstående citat rejser en række spørgsmål: Hvad vil det sige at være selvejende? Var sognekirkerne autonome institutioner uden indblanding fra verdslig side? Og hvordan skulle de kunne være det i et feudalt samfund? Implicerer selvejet at hverken menighed og/eller lokal jorddrot havde indflydelse på kirken? Hvem forestod selvejet?

Med Danmarks Kirkers gentagne påvisninger af herskabsarrangementer i kirkerne skulle man tro at der egentlig med selveje menes at de jordbesiddende stormænd foruden at have stået for opførelsen af kirkerne også inden for en uklar grænsedragning »ejede« kirkerne, det såkaldte egenkirkesystem. Det er vel i det hele taget den almindelige opfattelse at de romanske stenkirkers opførelse og tilhørsforhold skal ses i sammenhæng med stormandsinitiativer. Måske er det også opfattelsen i Danmarks Kirker når der i det bragte citat står at adel og kongemagt som bygherrer eller på anden måde vandt sig ret til at kalde præst. Her siges det at stormændene var bygherrer af stenkirkerne. Men de må jo iflg. citatet have overladt kirkerne til deres eget selveje for dog siden alligevel at ville blande sig i dette selveje ved allerede i middelalderen at tiltvinge sig en kaldelsesret.

Kort sagt: var det sognekirkerne som selvejende institutioner der havde direkte kunstnerisk kontakt med de andre europæiske lande eller var det de verdslige bygherrer? Kan man overhovedet opretholde den fremrykkede datering af landsbykirkerne og deres stilistiske »uafhængighed« af stiftskirkerne uden at forudsætte en intim forbindelse mellem feudaltherre og »sognekirke«? Og er følgelig tienden det økonomiske grundlag for stenkirkerne? Vi får ikke besked om hvem der var tiendepligtig: jordejer eller jordbruger. Citatet rejser flere spørgsmål end det besvarer. Det er ærgerligt. For netop afklaringen af disse spørgsmål vil være medvirkende til en forståelse af daterings- og afhængighedsproblemerne. Og det er ærgerligt fordi redaktionen af Danmarks Kirker med Ebbe Nyborg har en af vore bedste eksperter på området. Lad os endnu engang få en »en gang for alle« oversigt over kirkernes *ejerhistorie*.

I en tidligere anmeldelse af Danmarks Kirker efterlyste jeg i omtalen af Århus domkirke en mere kritisk holdning til det skriftlige kildemateriale

(Hist. tidsskr. bd. 78, 1978, s. 505 ff.). Denne efterlysning opretholdes. Den historiske indledning til Vor Frue kirke i Ribe er som ved tidligere kirkebeskrivelser en sær blanding af kritiske overvejelser og (især) spredte kildecitater uden dog at være en konsekvent samling af bygningshistoriske kildesteder. De indtil kedsomhed gentagne meddelelser fra »Ansgars Levned«, »Roskildekroniken«, »Ribe bispekrønike« m.v. er jo i virkeligheden lidet anvendelige. Modsat har vi set hvor ødelæggende det er for de bygningsarkæologiske betragtninger at skulle tage hensyn til meddelelser fra langt senere forfattere om forhold af tvivlsom troværdighed. Det kan f.eks. føre til at der i en billedtekst (s. 147) står at biskop Thures kirke er omtalt 1134. Den er først omtalt i bispekrøniken som blev nedskrevet o. 1230. d.v.s. 100 år efter Thures episkopat og årstallet 1134 figurerer slet ikke, blot at bispen omkom ved slaget i Skåne som kun kan være Fotevignedslagtingen 1134.

At der har stået en kirke forud for den endnu eksisterende – iflg. Danmarks Kirkers overbevisende argumentation o. midten af 1100-tallet påbegyndte – katedral må betragtes som en selvfølge med mindre man forudsætter at biskoppen som sin århusianske fælle flyttede fra en ældre kirke til en helt ny. Men det iflg. bispekrøniken af Thure startede byggeri bringer forstyrrelse ind i forklaringerne. Det må være på grundlag af uomstødelige kunsthistoriske sammenstillinger med daterbare kirker i området ved den nedre Rhin og Maas at der kan konkluderes: »Domkirken er projekteret og dens østparti opført i det danske kirkebyggeris spændende og problemfyldte blomstringstid, dengang da også de gyldne altre skabtes (hvilket må være en ny og overrumplende (?) tilbagerykning af tilblivelsestid i forhold til såvel Poul Nørlund Gyldne Altre, s. 205 som Danmark Kirker, Århus amt, s. 1400 ff.), og hvor mange klostre blev stiftet eller reorganiseret. Vil man fastholde perioden med personers navne, bliver det kongen Valdemar I. den Store (1157-82) og bisperne Elias (ca. 1142-62) og Radulf (ca. 1162-71), som rager op« (s. 242).

Dette citat placerer pludselig Gjellerup kirke fra 1140 som et foregangsbyggeri i forhold til »blomstringstiden«, og der er endog intet der tyder på at den hører til blandt de allertidligste jyske kvaderstenskirker. Er Gjellerup, Råsted, Horslev og mange andre kirker for vintergækker at regne inden byggesommerens Flora Danica? Hvad nu med biskop Thure? En kirke må han jo have påbegyndt således som krønikeskriveren ved at berette! På den aksonometriske tegning side 147 i Danmarks Kirkers udgivelse af Ribe domkirke er den som en formodning indtegnet. Krønicens ord søges bekræftet med arkæologiske vidnesbyrd. Beviset for at østafsnittet er opført i tilslutning til en ældre, endnu fungerende kirke »skal søges i det mærkelige forhold, at den nuværende bygnings nordre

og søndre halvdel har forskellige højdemål« (s. 160f.). Et klart og nyt argument der bare ikke siger at den ældre kirke absolut skal være Thures.

Endnu en »saglig vurdering« gives side 160: »Og de omstændigheder, som knytter sig til nichegraven i tværskibets nordøstre hjørne, er også et vidnesbyrd om, at Thures kirke stod på pladsen, da man gik igang med opførelsen af den nuværende domkirke: To bisper, Nothulf og Asser, der tilsammen beklædte bispestolen 1134-42, må være gravlagt i Thures kirke«. Det er et klart argument for at de to bispers knogler er blevet overflyttet fra en ældre kirke til den i »blomstringstiden« opførte, men om denne ældre kirke er opført af Thure eller af hans forgængere ved vi ikke.

Snarere end at tillægge den bevisligt på mange områder fejlmeddelende bispekrønike historisk betydning kunne Danmarks Kirker i stedet for blot at citere have hæftet sig nærmere ved biskop Elias' brev af 13. juni 1145 (Dipl. Dan. 1. rk. II, 87): »I betragtning af, at gudstjenesten udføres med ringe indtægter og ved få personer, er vort hjerte derved blevet opflammet til, at vi dér både har anordnet nogle personer, som fører et kanonisk liv, og efter vor evne tillagt dem nogle indtægter«. Om der er tale om oprettelsen af domkapitlet eller en udvidelse og omorganisering af et eksisterende til et kanonisk regelbundet liv får stå hen. Før 1145 bestod staben af nogle få, måske tre præster, således som bispekrøniken hævder. Efter 1145 må der så have været mindst 5 snarere flere. Kan fem præster og en biskop tænkes at kunne fungere i en almindelig ønsket landsbykirke af omfang som den aksonometriske? I teksten antyder Elna Møller da også muligheden af en forudgående treskibet kirke men måske skal vi snarere forestille os den nustående, flerskibede kirke som ramme for et domkapitel på mindst fem medlemmer i 1145. Det kan let lade sig gøre hvis vi med metodisk logik forkaster bispekrønikens oplysninger.

I den historiske indledning om domkirken omtales en mængde afladsbreve der i middelalderens løb er udstedt for at skaffe penge til bygningen. Fx. citeres et brev udstedt af ærkebispens 1386: »Da, som vi har erfaret, domkirken i Ribe har store mangler på sine bygninger og på mange steder truer med let at styrte ned, hvis der ikke hurtigt bliver rådet bod derpå, til hvilke manglers afhjælpning selve kirkens midler ikke er tilstrækkelige«... (s. 68).

Når disse mange stereotype afladsbreve omtales kan det vel kun skyldes at de tillægges en betydning. Men hvilken? Taget for pålydende beretter brevene om kirkens ruinerede tilstand. Men hvordan skal man så forstå den historiske redegørelse når den afslutter middelalderafsnittet med: »Som det vil være fremgået af ovenstående, rummer de skriftlige kilder bogstavelig talt ingen oplysninger om tidspunkterne for opførelsen af de enkelte bygningsafsnit, herunder de våbenhuse og andre tilbygnin-

ger, som må være blevet til på foranledning af kirken selv. Både på dette område og vedrørende inventaret må oplysninger om middelalderlige forhold stort set alene hentes fra monumentet selv« (s. 69f.).

At hente oplysninger ud fra bygningen og dens inventar er Danmarks Kirkers uovertrufne kvalitet. Men at drage historiske konklusioner af et skriftligt materiale er (endnu?) en mangelvare. Det er ikke nok med udvalgte kildereferater. Det skriftlige materiale bør udsættes for det samme skarpsyn og den samme kombinationsevne som er tilfældet med bygning og inventar. Som det er nu står mange ikke-kildekritisk afprøvede skriftlige meddelelser i vejen for en fordomsfri bygningsbeskrivelse.

Senere i den historiske redegørelse er der nogle oplysninger af betydning for studiet af offentligheden i Danmark og for interessen for at bevare, eventuelt genetablere den gamle kirkes udseende. Som et led i en række restaureringsforsøg foreslog Laurids de Thura 1735 at erstatte det store tårns øvre trediedel med et spir hvilket »vakte stor forargelse«. Om forargelsen kun fandtes hos stiftamtmanden og biskoppen som udstedte en erklæring herom, får vi desværre ikke at vide.

Men senere er befolkningen i hvert fald med. Ved en uheldig reparation hvor en række af de gamle tilbygninger fjernedes, rejste kritikken sig. Stiftamtmand Hellfried skrev 1791 til Danske Kancelli »at heele Provindsen og Riibe Publicum i Særdeleshed have criticeret meget fra begyndelsen af dette forehavende« (s. 76). På et tidligt tidspunkt optræder her i en intern skrivelse en købstadsoffentlighed som ytrer sig om et fælles kulturelt anliggende.

I rigets centrale bygningsadministration var forestillingerne om en kultursfære og dens særlige værdi allerede kommet til udtryk i 1790. I en særdeles bemærkelsesværdig skrivelse hvis tanker først vandt almindelig genklang generationer senere udtaler bygningsadministrationen i København at »Ribe Domkirke er en af Forfædrenes gamle Bygninger, som i sit Slags er meget smuk. At foretage nogen Forandring med enkelte af dens Dele kan efter vore Tanker ikke ske uden at forstyrre Ordenen og Sammenhængen af det Hele til Vanziir for Bygningen. Det samme kan siges om enhver anden smuk gothisk Bygning, og derfor har Bygnings-Administrationen stedse været øm over at tilraade nogen Forandring med deslige Bygninger, naar saadant har været bragt i Forslag; derfor var og forrige Bygnings-Direction imod, at Børsen her i Staden i Stedet for dens meget smukke og til Bygningen saa vel passende Spir, som den Tid var brøstfældig, skulde paasættes en Kuppel, som aldeles vilde have tilintetgjort denne Bygnings Anseelse. Overalt synes det endog i Hensigt til vore Efterkommere at være uforsvarligt at lemlæste de Mindesmærker,

som Forfædrene have efterladt os om deres Smag i Bygnings-Konsten« (s. 78). I skrivende stund er entreprenører i færd med at smadre Marienborg på Møn og Villa Svastika i Nordsjælland – altså små 200 år efter denne skrivelse fra det feudale enevældige Danmark!

Tidligere tiders holdning til de gamle monumenter følges op i den egentlige bygningsbeskrivelse. Under omtalen af Theophilus Hansens projekt 1837 noteres det at »Projektet, der omfattede de nævnte otte tegninger er det ældst kendte forsøg på at gengive en dansk kirke sin »oprindelighed«, d.v.s. rensen den for alle senere tilføjelser og supplere med »historisk korrekte detaljer« (s. 342). Som det fremgår af de ovenstående citater er der i disse hefter om Ribe domkirke såvel som i de mange andre hefter i den aktuelle udgivelsesrække (Frederiksborg, Holbæk og Århus amter) et væld af særdeles spændende og nye kulturhistorisk betydningsfulde iagttagelser. Man skal til det her anmeldte værk s. 342 højre spalte for at erfare om indledningen til den halvt hundrede år senere Storck'ske »oprindelighedsmani«.

De mange for den almindelige arkitektur-, kunst- og kulturhistorie yderst relevante betragtninger gør Danmarks Kirker uundværligt men sandt at sige kan de være svære at finde i den bindstærke udgivelse. Endnu engang vil jeg understrege behovet for de nu opgivne kunsthistoriske oversigter som endog bør udbygges med oplysninger af ovenstående art.

Var der således allerede i 1700-tallets slutning såvel i den centrale administration som i selve ribeoffentligheden en interesse for kirkens kulturelle værdi, så kneb det endnu når det drejede sig om inventaret, formodentlig fordi det »papistiske uvæsen« var nærmere knyttet til middelalderens inventar end dens bygninger. På trods af at et istandsættelsesforslag 1789 rummede foranstaltninger mod inventarets tiltagende forfald »blev det under den efterfølgende istandsættelse endnu en gang ved smålapperier. Det stramme budget medførte endog ganske skandaløse overgreb mod nogle af domkirkens ærværdigste stykker. Således gik både Radke Bolkens ildpande og et sjældent bronzestøbt dørbeslag i smeltgryden, ligesom »Lange Kristoffer« fortæredes under blystøberens gryde« (s. 398f.). De værdiladede ord er ikke udtalt af Riibe Publicum men af redaktionen for Danmarks Kirker. Hvem er uenig med den? Hvem tror at en videnskabelig udgivelse med beskrivelsen af vore kirkebygninger og -inventar er værdineutral? Hvor mange er klar over at de senere års Danmarks Kirker faktisk er spændende kulturhistorisk læsning?

Billedkvaliteten er i hefterne om Ribe domkirke sædvanen tro fremragende høj. Om de fotografiske optagelser stammer fra redaktionsmedar-

bejderne, Nationalmuseets egne fotografier eller er af ældre dato er resultatet altid det samme: skarpe, tydelige, dokumenterende fotografier som det ofte er en nydelse at se på. Illustrationerne skal selvfølgelig fungere som visuel dokumentation men andre forhold må undertiden spille ind. Det er således pudsigt og forbundet med frydefuld nostalgi at se på de utrolig mange gamle fotografier fra århundredets begyndelse der anvendes som ledsageillustration til f.eks. den historiske indledning. Men er det en mere dækkende dokumentation at illustrere middelalderafsnittet med fotografier fra vore bedsteførelædres tid end fra nutiden? Er det ikke netop de gamle billeders forførende stemningsindhold fra en tid før verden gik af lave der bestemmer deres anvendelse? Middelalder rummer de jo ikke. Denne hang til de gode gamle fotografier understreges på udmærket vis ved følgende eksempel. Under omtalen af kirkegårdens hegnsmure s. 128ff. bringes et fotografi af »Lindegårdsområdet« syd for kirken. Som tekst til fotografiet der angives at være fra 1915 står der at de græsbevoksede områder nu er omdannet til parkeringspladser. Det er rigtigt at parkerede biler kan virke som fremmedelementer men er der nogen garanti for at det øde brolagte terræn på det gamle fotografi yder en bedre billeddækning?

Under bygningsbeskrivelsen af processionsomgangen som har omgivet »Lindegården« anvendes det selvsamme fotografi, dog i en forbedrende beskæring som øger dets æstetiske kvaliteter og fokuserer på processionsgangen. Her på s. 301 står der at billedet er et Hugo Matthiessen fot. fra 1946. Lad bare mester Hugo få æren for det harmoniske billede som nu er gjort 30 år yngre. Beskæringen viser en fornem billedbehandling fra redaktionens side.

Da det er umuligt at omtale og kommentere alt i disse stofmættede bind er det nærliggende at slutte hvor man har lyst. Og lysten er himmelstræbende: domkirkens store tårn. Hele bygningsbeskrivelsen kan betragtes som en formidabel og værdig sortie af Elna Møller som gennem årtier har præget og inspireret redaktionen. Hun er faldet for en samfundsdefineret men for hendes vedkommende ikke fysisk bestemt aldersgrænse. Hendes beskrivelse af domkirkens store tårn er et mønster-eksempel på fremragende beskrivelsesteknik. Stokværk for stokværk klatrer vi til vejrs med Elna Møller. Gennemgangen af tårnets etager begynder i »det høje, velproportionerede tårnrum«. Næste etage er »De 11.000 jomfruers kapel« som føles noget trykket. Videre op stokværk for stokværk til 5. og 6. etage der danner tårnets egentlige klokkerum »hvor stormklokken fra sin oprindelige plads forned i 6. etage har kunnet drøne sine faretruende signaler ned over byen og ud over landet«. Endelige dækkes 8. etage af et fladt blytag der omsluttet af en renæssan-

cebalustrade. »Midt på taget står en flagstang, hvorfra Dannebrog har vajet – vistnok siden 1864. En (lysende) julestjerne, en kikkert og en geodætisk station fra 1929 fuldender udstyret«.

Hvem får ikke lyst til at bestige tårnet? Og tilsvarende kan man sige om de senere års udgivelser af Danmarks Kirker: hvem har ikke lyst til at besøge vore gamle kirker gennem »Kirkeværket«? Med forbehold for nogle knarvorne kildekritiske indvendinger og lidt andet må det slås fast at Danmarks Kirker er en fornem videnskabelig indsats som det tilmed er blevet en æstetisk nydelse af beskæftige sig med – en værdig pendant til Danmarks gamle kirker.

Tårnbeskrivelsen er – som hele bygningsafsnittet – en utrolig indsigtfuld kærlighedserklæring. Vejen op gennem dets otte høje etager giver lidt den samme lystvandringens svimmelhed som fyldte Jens Baggesen for 200 år siden da han klatrede op i Strassbourgerdomens himmelstræbende tårn. Det beretter han medrivende om i Labyrinten. Lad hans ord himmelhøjt over den by der nu rummer et europaparlament være dækkende for vort eget videnskabelige udgivelsesværk Danmarks Kirker:

Hvilken Opsigt! hvilken Udsigt! hvilken Nedsigt her!

Axel Bolvig

ERLAND PORSMOSE: Den regulerede landsby. Studier over bebyggelsesudviklingen på Fyn i tiden fra ca. 1700 til ca. 1000 e. Kr. fødsel. I-II. Odense University Studies in History and Social Sciences. Vol. 72. Odense Universitetsforlag, 1981. 550 s. 146,40 kr.

For de humanistiske projekter i 1970'erne, større som mindre, spillede tidsfaktoren – ikke mindst den magiske treårsperiode – en kolossal rolle. Forskningsrådet, som var den vigtigste sponsor, havde for få penge og måtte sørge for stadig nye hold af forskere. Frem for alt måtte man undgå, at projekter blev så institutionaliserede, at de fik en permanent karakter. Der var megen god pædagogik i dette. Forskningen blev mere målrettet, og der kom også resultater. Men der fandtes projekter, som var så omfattende, at medarbejderne stilledes over for et valg: Skulle man undlade at gå på akkord og fortsætte arbejdet ud over den forventede tidsgrænse, eller skulle man frem for alt indrette sig efter denne? Hvilken form for ansvarsbevidsthed måtte foretrækkes?

Projekt »Landsbyen«, som er i fokus her, satte ikke så store midler på spil – målt i Forskningsrådspenge; men terminen var for dette projekt alligevel så effektiv, fordi projektets to idémænd og ubetingede hovedkræfter, Torben Grøngaard Jeppesen og Erland Porsmose (Christensen),